

MOVAROUNNAHRDA ISLOM DININING TARQALISHI VA MADRASA TA'LIMI SHAKLLANISHINING IJTIMOY-MADANIY HAYOTGA TA'SIRI

Alisherova Irodaxon Ja'surbek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti 2-bosqich talabasi

alisherovairoda3@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19563072>

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Movarounnahr hududida islom dinining kirib kelishi, uning jamiyat hayotiga ko'rsatgan ta'siri hamda madrasa ta'lim tizimining shakllanish jarayoni tahlil qilinadi. Islom dini nafaqat diniy, balki ilmiy-ma'rifiy taraqqiyotga ham kuchli turtki bergani, madrasalar esa ilm markazlariga aylangani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Islom dini, Movarounnahr, madrasa, ta'lim, madaniyat, ilm-fan, ma'naviyat, diniy ta'lim, dunyoviy fanlar, hadis ilmi, fiqh, tafsir, tarix, sivilizatsiya, uyg'onish davri, allomalar, ilm markazlari, ijtimoiy taraqqiyot, axloqiy qadriyatlar, meros, Sharq madaniyati

Аннотация: В данной работе рассматривается распространение ислама на территории Мавераннахра, его влияние на общественную жизнь, а также процесс формирования системы медресе. Обосновывается, что ислам сыграл важную роль не только в религиозной, но и в научно-просветительской сфере, а медресе стали центрами науки.

Ключевые слова: Ислам, Мавераннахр, медресе, образование, культура, наука, духовность, религиозное образование, светские науки, хадисоведение, фикх, тафсир, история, цивилизация, эпоха возрождения, ученые, научные центры, социальное развитие, нравственные ценности, наследие, восточная культура

Abstract: This thesis examines the spread of Islam in Transoxiana, its impact on social life, and the formation of the madrasa education system. It is substantiated that Islam contributed not only to religious development but also to scientific and educational progress, while madrasas became centers of knowledge.

Keywords: Islam, Transoxiana, madrasa, education, culture, science, spirituality, religious education, secular sciences, hadith studies, fiqh, tafsir, history, civilization, renaissance period, scholars, scientific centers, social development, moral values, heritage, Eastern culture.

Movarounnahr hududiga islom dini VIII asrda arablar tomonidan olib kirildi. Ayniqsa, 751-yilda bo'lib o'tgan Talas jangidan so'ng bu hududda islom dini asta-sekin keng yoyila boshladi. Ushbu tarixiy voqea Markaziy Osiyoda Xitoy ta'sirining kamayishiga va arab-musulmon madaniyatining kuchayishiga olib keldi. Natijada, mahalliy aholining diniy qarashlari o'zgarib, yangi ijtimoiy-madaniy tizim shakllandi. Islom dinining kirib kelishi bilan Movarounnahr jamiyatida nafaqat diniy hayot, balki ijtimoiy munosabatlar ham yangilandi. Qur'on va hadis asosida shakllangan axloqiy tamoyillar- adolat, halollik, sabr, ilmga intilish va mehnatsevarlik kabi qadriyatlar jamiyat hayotida asosiy mezonga aylandi. Bu esa jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlab, ijtimoiy munosabatlarning tartibga solinishiga xizmat qildi.

Shuningdek, islom dini ilmga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirdi. "Ilm olish har bir musulmon uchun farz" degan g'oya keng tarqalib, ilm-fan rivojiga katta turtki berdi. Natijada, Buxoro, Samarqand, Termiz va Xorazm kabi shaharlarda ilmiy markazlar shakllandi va bu hududlar Sharqning yirik madaniy markazlariga aylandi. Madrasalar aynan shu ijtimoiy va

diniy ehtiyojlar natijasida shakllandi. Dastlab ular masjidlar qoshida tashkil etilgan bo'lsa, keyinchalik mustaqil ta'lim muassasalariga aylandi. Madrasalarda nafaqat diniy fanlar- fiqh, hadis, tafsir, balki mantiq, matematika, astronomiya, tibbiyot va falsafa kabi dunyoviy fanlar ham o'qitildi. Bu esa Movarounnahr ta'lim tizimini o'z davri uchun juda ilg'or darajaga olib chiqdi.

IX–XII asrlar Movarounnahr tarixida ilm-fan va madaniyatning yuksalgan davri hisoblanadi. Bu davrda yashab ijod qilgan Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sino kabi allomalar jahon ilm-fani rivojiga katta hissa qo'shganlar. Ularning asarlari islom dunyosida ham, keyinchalik Yevropa Uyg'onish davrida ham muhim ilmiy manba sifatida foydalanilgan. Madrasalar shuningdek, jamiyatda savodxonlik darajasining oshishiga ham xizmat qildi. Ilm olish imkoniyatining kengayishi natijasida jamiyatning turli qatlamlari vakillari bilim olishga intildi. Bu esa ijtimoiy harakatchanlikni kuchaytirib, yangi ziyoli qatlam shakllanishiga sabab bo'ldi.

Bundan tashqari, madrasalar nafaqat ta'lim, balki ma'naviy tarbiya markazi ham bo'lgan. Ular yoshlarni axloqiy jihatdan yetuk, jamiyatga foydali inson sifatida shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Shu sababli Movarounnahr hududi asta-sekin ilm-fan va ma'naviyat uyg'unlashgan yirik sivilizatsion markazga aylandi.

Movarounnahr hududida islom dinining tarqalishi nafaqat diniy hayotning, balki butun ijtimoiy va madaniy tizimning tubdan o'zgarishiga olib keldi. Yangi diniy-ma'naviy qadriyatlar jamiyatda axloqiy me'yorlarning mustahkamlanishiga, insoniy fazilatlarning yuksalishiga va ijtimoiy munosabatlarning tartibga solinishiga xizmat qildi. Islom ta'limoti asosida shakllangan ilmga intilish g'oyasi esa mintaqada ilm-fan rivoji uchun kuchli zamin yaratdi. Madrasalarning paydo bo'lishi va rivojlanishi ta'lim tizimining institutsional shaklga ega bo'lishini ta'minladi hamda diniy va dunyoviy fanlarning uyg'un holda o'qitilishiga imkon berdi. Bu jarayon natijasida Movarounnahr yirik ilmiy markazga aylanib, Buxoro, Samarqand va Xorazm kabi shaharlar ilm-ma'rifat markazlari sifatida tanildi. Shu muhitda yetishib chiqqan allomalar asarlari esa nafaqat Sharq, balki jahon ilm-fani taraqqiyotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Shu tariqa, islom dinining kirib kelishi va madrasa tizimining shakllanishi Movarounnahrda kuchli sivilizatsion yuksalish jarayonini yuzaga keltirib, mintaqani ilm, madaniyat va ma'naviyat markaziga aylantirdi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Narshaxiy, Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far. “Buxoro tarixi” (Tarikh-i Bukhara). Toshkent: “Fan” nashriyoti, 1991 (klassik asar X asrda yozilgan).
2. Beruniy, Abu Rayhon. “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”. Toshkent: “Fan” nashriyoti, 1968 (asarning asl yozilishi XI asr).
3. Ibn Sino, Abu Ali. “Tib qonunlari” (Al-Qonun fi't-tibb). Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 1980-yillar nashri.
4. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. “O'zbekiston tarixi (qadimgi davrlardan hozirgacha)”. Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.
5. Karimov, Sh. S. “Markaziy Osiyo madaniyati tarixi”. Toshkent: “Universitet”, 2010.
6. Hasanov, M. “Movarounnahr madaniyati tarixi”. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2008.
7. UNESCO. “History of Civilizations of Central Asia”. Paris: UNESCO Publishing, 1992–2005 (multi-volume edition).